

PÁLYAKEZDŐ DIPLOMÁS NŐK KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSA

Absztrakt

Tanulmányunkban bemutatjuk, hogy a fiatal diplomások közül a nők mindinkább erősödő, jobbra egyedül vállalt elvándorlása a jelenkori nemzetközi migráció egy sajátos rajzolatát mutatja. A migráció 2010 után tapasztalt gyorsulása kapcsán (Blaskó – Ligeti – Sik 2014) két jelenség figyelhető meg: (1) a pozitív szelekció (Horváth 2015; Czibere – Rácz 2016) folytán nagy arányban települtek külföldre képzett, felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatalok; (2) az elmúlt néhány évben ennek nagyobb részét képezték a diplomás, szülőképes korban lévő, női munkavállalók (Czibere – Rácz 2016). Így nemcsak egyértelműen érzékelhető a kivándoroltak között a férfi dominancia gyengülési folyamata, de kialakulóban van a fogadó országok munkaerőpiaci kereslete tekintetében a brain drain jelenség (Csanády és mtsai 2008; Rohr 2012) feminizációjának a hazai viszonyokra értelmezett változata. E tanulmányban a diplomás nők külföldi munkavállalásának, migrációjának motivációit, az integráció sikerességét vizsgáltuk.

Abstract

In our paper, we presented how the increasing migration of women among young graduates, mostly undertaken alone, has become a unique form of contemporary international migration. Two processes can be observed with relation to the acceleration of migration after 2010 (Blaskó – Ligeti – Sik 2014): 1) in line with positive selection (Horváth 2015; Czibere – Rácz 2016), young people with higher education degrees migrated abroad in disproportionately large numbers; 2) in the past few years, female graduates in childbearing age seeking employment made up an ever greater proportion of migrants (Czibere – Rácz 2016). Thus, not only is the weakening of male dominance among migrants perceptible, but that with regards to the labor market demands of the target countries, a form of the feminization of the brain drain phenomenon (Csanády et al 2008; Rohr 2012) as adapted to Hungary is emerging. In this dissertation, we examined female

graduates' migrational motivations, and the extent of their success of integrating into their new socio-economic environment.

Bevezetés

A nemzetközi vándorlást a migrációs politikákon túl több együttesen ható jelenség is befolyásolja, mint az országok közötti eltérő munkaerőpiaci struktúrák, a bérkülönbségek, illetve az ehhez általában kapcsolódó egyenlőtlenségek, valamint a munkaerő-kereslet és munkaerő-kínálat, a társadalmi biztonság vagy bizonytalanság, és az ehhez kapcsolódó bizalmi és egyéb (pl. gazdasági) válságok, esetleges konfliktusok, valamint a közpolitika tényezői (de Haas 2011). A 2010-es években Magyarországról is felgyorsult az elvándorlás (Blaskó – Gödri 2014), amely nem pusztán a bérkülönbségek, a bérekkel kapcsolatos elégedetlenségek, valamint a munkanélküliség kedvezőtlen alakulása miatt erősödhetett fel. Az elvándorlás ütemének növekedésében közrejátszhat „az adott ország munkapiaci, intézményi, jóléti és szociális ellátórendszerre, a korábbi (posztoszocialista) intézményi struktúra átalakulásának módja, a migrációs kapcsolatok korábbi időszakban gyökerező és kialakult hálójá, a migrációt támogató kultúra, továbbá befolyásolhatja a folyamatokat az általános közérzet változása is. A magyarországi migráció trendjének megváltozását a fenti tényezők sora, az intézményi tényezők jelentős változása is magyarázza” (Hárs 2016: 245).

A szakirodalom a nemek részarányainak módosulásait követve, a '60-as évektől ír a kibocsátó és célországokra vetítve jelentős női migrációról, különösen az egyedülálló női kivándorlás jelenségéről (Blaskó – Gödri 2014). Ennek okaként a nők egyre nagyobb arányú függetlenségét, illetve az elvándorlással kapcsolatos független döntéshozói megjelenést említik, amely összetett társadalmi-kulturális és történelmi hatások eredménye (Oishi 2002). Az elemzők a nők nagyobb arányú (családot is hátrahagyó) migrációs mozgásának okát sokféle tényezővel magyarázzák, a nemi szerepek átalakulásának következményeként megjelenő növekvő munkaerőpiaci részvétellel, az iskolázottsági szint emelkedésével, a szegénység feminizációs jelenségével (Czibere 2012,

Blaskó – Gödri 2014), a nők családfenntartó szerepének növekedésével. Ezzel párhuzamosan a célországokban egyes tevékenységek és szolgáltatások jelentősége felértékelődött (háztartási, ápolási munkák), amelyeket olcsó női munkaerővel végeztenek (Gábrriel 2016). Ez utóbbi az ápolási tevékenység (care chain), illetve az úgynevezett gondoskodás-elszívás (care drain) jelensége, amely jelenleg is az egyik női migrációs processzus fő mozgatórugója Európában (Blaskó – Gödri 2014).

TÁRKI 2015-ös, a lakosság körében végzett migrációs kutatásának gyorsjelentése szerint a kutatás évében a kivándorlási szándék a rendszerváltás óta elért legmagasabb értéket mutatta. Az Omnibusz-felvétel adatai szerint, míg a 2011–2012-es csúcsideszakban 7%-os volt ez az arány, 2015-ben már 10% választotta volna a kivándorlást. S bár csökkent a rövid távú munkavállalási célú migrációs hajlandóság, növekedésnek indult a hosszú távú munkavállalási kedv. A kivándorlás gondolatával leginkább a férfiak, a munkanélküliek, a fiatalok, a bérlakásban élők és a roma/cigány származásúak foglalkoztak (Tárki 2015). A migránsok társadalmi összetételét tekintve a szakirodalmak a férfiak nagyobb arányáról írnak, ahogyan a Blaskó – Ligeti – Sik szerzőhármas is ezt említi 2014-es összehasonlító tanulmányában, amelyben öt olyan kutatás eredményeit hasonlították össze, amelyek már kivándorolt, külföldön munkát vállalt magyarok körében készültek. Az elemzésben a nemek arányát tekintve a fentiekhez hozzáteszik, hogy a férfiféltet mértéke a külföldre távozottak körében eltérő, amelyet egyrészt az adatfelvételek eltérő attribútumai magyaráznak, másrészt az, hogy Magyarországon az utóbbi évek felgyorsult kivándorlása következtében a migráció első időszakára jellemző férfiféltet a kivándorlási folyamat terebélyesedésének arányában veszített az erejéből (Blaskó – Ligeti – Sik 2014), különös tekintettel a hosszabb távú migrációra, illetve a teljes kivándorolt háztartásokat is magába foglaló csoportokra. A migráció gyorsulásával a kivándoroltak között tehát érzékelhető a férfidominancia gyengülése, ugyanakkor a férfiak aránya a rövid távú munkavállalás esetén szignifikánsan magasabb, míg a hosszú távú, illetve a végleg kivándoroltak csoportjában arányuk láthatóan mérsékeltebb. Sik Endre és szerzőtársai több kutatás eredményeit összehasonlítva (SEEMIG, SEEMIG Omnibusz, népszámlálás, NKI Omnibusz, TÁRKI Monitor) azt a megállapítást teszik, hogy korosztályuk alapján a 25–50 évesek indultak legtöbben útnak és dolgoznak külföldön, iskolai végzettségüket

tekintve pedig a diplomások aránya a legmagasabb, megelőzve a középfokú vagy képzetlen migráns munkavállalók arányát. A tanulmány megállapítja, hogy a 18–65 éves népességet tekintve: (1) az életkor előrehaladtával a migráció esélye nagyobb mértékben csökken, (2) a diplomások és a szakmunkás végzettségűek négyszer nagyobb eséllyel mennek külföldre, mint a legalacsonyabb iskolai végzettségűek, de az érettségizetteknek is kétszeres az esélyük az előző csoporthoz képest. Társadalmi összetétel szerint a 18–65 évesek között Németországban a legkisebb a nők, a fiatalok és a felsőfokú végzettségűek aránya, Ausztriában hasonlóak az arányok, Nagy-Britanniában a nemek közötti arány viszonylag kiegyenlített, viszont lényegesen magasabb a fiatal korosztály, a 18–31 évesek aránya (63%), és a felsőfokú végzettségűek aránya is lényegesen eltér, több mint duplája a Németországban tartózkodóknak.

Tanulmányunkban elsősorban a külföldön munkát vállaló fiatal, többnyire egyedülálló diplomás nők migrációs motivációit vizsgáljuk. Az elmúlt 5-7 évben a kivándorlást választó fiatal diplomás nők egyre nagyobb arányú, többnyire egyedüli, a fogadó országokban kapcsolatok nélküli munkavállalása figyelhető meg (Gödri 2010). A jelenség kutatása az elemzők körében egyelőre még periférikus terület.

1. Társadalmi tőke – az agyelszívás feminizációja?

A társadalmi tőke részvételét, szerepét az elosztási folyamatokban a Flap – de Graaf szerzőpáros (1998) a weberi rétegződésmodellből vezeti le. Az embereknek azon cselekvési célja, amely szerint az életkörülmények javításához a Weber által kategorizált gazdasági, szimbolikus és politikai hatalom megszerzése válik motiváló erővé, osztályok, rendek és pártok léteiben testesíti meg a hatalom megosztását (Weber 1996). Flap – de Graaf értelmezésében az említett három hatalomfajta mellett negyediként különböztethető meg a társadalmi hatalom. „Az emberek személyes kapcsolati hálói és az ezeken keresztül mobilizálható erőforrások társadalmi tőkeként foghatók fel” (Flap – de Graaf 1998:130). A társadalmi tőke kapcsolatrendszerekben megmutatózó hozadékként a jobb életminőség feltételezése, a jobb állás megszerzésének lehetősége áll az elmélet hipotézisének középpontjában. A szerzőpáros a társadalmi tőke hatásának három aspektusát különíti

el: (1) a nagyobb társadalmi tőke jobb álláslehetőséget biztosít; (2) mindezt mihamarabb és időben hosszabban; (3) egyenlőségjelet tesz a társadalmi tőke és a jövőbeni segítség várható értéke közé. Ugyanakkor a 'Társadalmi tőke és a megszerzett foglalkozási státusz' című tanulmányukban megjegyzi, hogy a kutatási eredmények szerint, bár a jó állásokban lévő személyes kapcsolatok segítséget jelentenek az egyén előrehaladásában a munkaerőpiacon, azonban e kapcsolatok nem pótolják a jó iskolázottságot – a foglalkozás presztízsén mérve (Flap – de Graaf 1998). A szubjektív élethelyzetek hasonlóságot mutathatnak a társadalmi státusz megtartásának folyamatában, amely a hradili miliő-elmélet értelmezésében „közös életstílus” (Hradil 2010:420) kialakítására utalhat az elvándorló fiatalok más országban vállalt életkörülményiben is. A „közös életstílus” azonosságai alapján úgy jönnek létre emberek alkotta csoportok, hogy azok olyan külső életkörülményekkel, illetve belső beállítódásokkal rendelkeznek, amelyek alapot adnak a kollektív életstílus jellemzőire (Hradil 2010). A hradili miliőfogalom, hasonlóan a '70-es, '80-as években született újabb felfogásokhoz, az individuumra fókuszálva vizsgálja a miliők (szektorok szerinti) egyén és külvilág közötti közvetítő funkcióját. Így az egyént körülvevő társadalmi világ legjobb megismeréséhez vezető út Hradil szerint nem más, mint úgy megismerni a cselekvők szerinti szubjektíven értelmes cselekvéseket, hogy közben figyelembe vesszük az ehhez megismerhető, ezekkel összefüggésben álló előfeltételeket, cselekvési folyamatokat, következményeket.

Az előnnyel rendelkező országokban a gazdasági környezet nagyobb ösztönzést ad a tehetségesebbek, hangsúlyozottan a szellemi elit elvándorlására (de Haas 2010), amely azzal erősíti a potenciális migrációt, hogy a migránsok gyakran nem is keresnek otthon megfelelő lehetőségeket (de Haas 2010), megvalósítva ezzel az agyelszívás (brain drain) jelenségét (Csanády és mtsai 2008; Blaskó – Gödri 2014). A migráció feminizációjának (Castles – de Haas – Miller 2014) fókuszán keresztül viszont a magyarországi adatok azt mutatják, hogy míg a migrációs szándékot és megvalósulást mérő kutatások a 2010-es évek elején jelentősebb férfítöbbletet mutattak (Ruff 2013), a 2010-es évek közepére a fiatal magyar diplomás nők külföldi munkavállalási kedve a férfiakénál erősebbé kezdett válni, így a trend megfordulni látszik. A The Network és Boston Consulting Group, Európa egyik piacvezető

állásportálokat tömörítő szervezete által készített.¹ Magyarországra is mért nemzetközi összehasonlító kutatás (2014) szerint Magyarországról a nők 57 százaléka, a férfiak 43 százaléka keresne más országban állást. A migráció gyorsulásával a kivándoroltak között az egyértelműen férfi dominancia gyengülési folyamata érzékelhető. A pozitív szelekció (Horváth 2015; Czibere – Rácz 2016) folytán nagy arányban települtek külföldre képzett, felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatalok Magyarországról, ennek a csoportnak nagyobb részét képezik az elmúlt néhány évben a diplomás, szülőképes korban lévő, női munkavállalók (Czibere – Rácz 2016). S ha hozzáteszük még azt a migrációs kutatásokban statisztikailag alátámasztott és hangsúlyozott állítást is (KSH 2015; Tárki 2015; The NBC Group 2015), hogy a migrációt – az emberitőke-elméletek költségtenyezőit tekintve – az egyedülállóak választják (Blaskó – Gödri 2014; Sik – Seitzl 2016), valamint azt a tényt is figyelembe vesszük, hogy Magyarországon több fiatal nő szerez diplomát a felsőoktatási intézményekben, mint férfi (KSH 2016), véleményünk szerint kialakulóban van a magyarországi női migrációs potenciál, valamint a fogadó országok munkaerőpiaci keresletében a brain drain jelenség² feminizálódása. Mindehhez azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a nők körében szignifikánsan magasabb a külföldi tanulást tervezők aránya is (nők: 12%; szemben a férfiaknál mért 8,5%-kal) (Czibere – Rácz 2016).

A migrációs elméletek és a diplomás női elvándorlás

Az általunk a kutatásban megszólított diplomás fiatal nők időlegesből tartóssá váló lakókörnyezetváltására a Cseresnyés-féle (2005) értelmezés alapján nem mobilitásként, hanem migrációként tekintünk. Ezt erősíti a *transznacionális elméletek* közül

1 A The Network és a Boston Consulting Group 189 országban készített felmérést 2014-ben a migrációs szándékok lehetséges okairól (200 000 fős minta), Magyarországon 5000 fő került a mintába. <https://www.bcg.com/publications/2014/people-organization-human-resources-decoding-global-talent.aspx>

2 Az emberi tőke elvándorlását, a felsőfokú képzettségűek migrációjának brain drain jelenségét közel fél évszázada vizsgálják a kutatók, szociológiai, kulturális, valamint közgazdaságtani szempontok szerint (Csanády és mtsai 2008).

a Tilly-féle migrációs kapcsolat aspektus tipizálása is (Tilly 2007), amely a migráció fajtáit elemzi. Az átmeneti és a végleges áttelepülés árnyalatainak Tilly-féle értelmezésében a küldő ország hálózatában betöltött kapcsolati szerepük határozza meg az egyének migrációjának fajtáját. Ezt a szemléletet elemzésünkben is elfogadjuk. A Tilly-féle tipizálásból meghatározó összefüggésként használjuk a láncmigráció,³ illetve a karriermigráció⁴ jelenségét. Értelmezési keretünkben alapelemként szerepel a transznacionálisnak nevezett életforma, amelyben a vándorló az utazási technikák és a telekommunikáció fejlődésével egy földrajzi, politikai és kulturális határok feletti „társadalmi mezőt” (Pitó 2015:19) hoz létre.

Elemzésünkben figyelembe vesszük az egyéni érdekeket szolgáló, *ravensteini push-pull* tényezők szempontrendszerét, a pull hatással összefüggésben a befogadó ország által nyújtott munkaerőpiaci vonzás, s az ezzel kölcsönhatásban álló ideálisan megjelenő (munkakörnyezet, személyes kapcsolatok, vezető-beosztott viszony, megbecsülés) életkezdési esélyek lehetőségeit. Támaszkodunk a *mikro gazdasági modell* nemzetközi migrációs modelljének keresetek-foglalkoztatási ráták közötti kiegyenlített viszonyokra visszavezető értelmezésére, amely összefüggést teremt a *humán tőkére* jellemző tulajdonságokkal (iskolázottság, képzettség, nyelvtudás). E szerint nagyobb a valószínűsége a migrációnak, ha az egyén magasan képzett és nyelvtudással bír, mert a célországban is nagyobb valószínűséggel foglalkoztatják a remélt magasabb bérért, mint a származási országban.

A *kumulált okság elméletének* Gödri-féle értelmezésében maga a migráció hoz létre olyan átalakulást a kapcsolatokban, amely miatt a kötelék erőforrássá válik. Így a kivándorolt személy a saját kapcsolatszerkezetében a migráció szempontjából központi szereplővé válik a hálózatában – információ, segítség formájában. A *társadalmi tőke elmélete* szerint pedig a kivándorló személyek, vagy azok, akik kapcsolatban állnak korábban migrációt választó személyekkel, olyan társadalmi tőkét képesek erőforrásként felhasználni, amely növeli annak az esélyét,

3 Az egymással rokoni kapcsolatban álló egyének – háztartások – láncolatai következtében az új helyszínre megérkező migránst, megfelelő előkészítés után, az érkezési helyen élő lakosság segíti (információ, lakhatás, bátorítás stb.).

4 Olyan egyének – háztartások – jellemzője, akik azért változtatják a helyzetüket, hogy a legjobb lehetőségeket ragadják meg a nyelvtudási struktúrákon belül.

hogy maguk is migránsokká váljanak. Gödri megítélésében ez nem pusztán annyit jelent, hogy ez az erőforráslánc magyarázó erővel bír a migrációs hálómok méretét tekintve, hanem azt is magyarázza, hogy miért népszerűek bizonyos célországok. A de Haas-féle „*kétpólusú mintázat*” (de Haas 2010:59) abból indul ki, hogy az előnnyel rendelkező területeken és országokban a gazdasági környezet elszívja a befektetéseket a perifériára szorultak elöl, és nagyobb ösztönzést ad a tehetségesebbek elvándorlására, amely egyben erősíti is a potenciális migrációt, hiszen a migránsok nem is keresnek sokszor otthon megfelelő lehetőségeket. Esetünkben ez a mozzanat a kutatásban leginkább a fiatalok első munkahelyével kapcsolatos kérdésekhez kötődően jelenik meg.

2. A kutatás módszertana

Kutatásunkat a 22–36 éves, külföldön élő diplomás (BSc, MSc, PhD) magyar nők körében végeztük. Az életkori feltételek eldöntésénél fontos szempont volt, hogy ebben a korosztályban már a bolognai folyamat első mesterdiplomái is jelen lehetnek. Kutatásunkban külön figyelmet fordítottunk azokra a fiatalokra, akik a mesterdiplomájukat (esetleg már a BA egyetemi végzettséget is) külföldön szereztek, mert a külföldön szerzett egyetemi diploma feltételezhetően még nagyobb motiváció a külföldi munkaerőpiaci elhelyezkedésre. A kitoldott tanulási, pályaválasztási és családalapítási tendenciák is indokolják a viszonylag tág életkori határokat.

A mintában szereplő fiatalok a fővárosból, Bács-Kiskun, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Borsod, Baranya, Fejér, Vas, illetve Győr-Moson-Sopron megye városaiból, illetve nem ritkán kisebb falvaiból kerültek az európai munkaerőpiacra. A célállomásokat tekintve Németország (München, Frankfurt, Berlin és kisebb települések), Hollandia (Hága, Amszterdam, Rotterdam), Svájc (Zürich, Bazel) és Anglia (London, Oxford és kisebb települések), valamint Franciaország kisebb városai adnak jelenleg otthont az általunk megkérdezett, kivándorolt magyar fiataloknak.

A kutatás 2015 októberétől decemberéig, valamint 2016 áprilisában zajlott, 50 egyéni interjú rögzítésével. A kiválasztás szakértői mintavétellel történt. Interjúalanyaink mindegyike külföldön él, tanul és/vagy dolgozik évek óta, voltak, akik épp állásváltásban voltak, de olyanok is, akik kisgyermekük gondozása miatt éppen nem dolgoztak.

Az interjúalanyokhoz hólabdatechnikával juttunk el. A kutatás kezdetén több irányból is kísérleteztünk felkutatni a leendő alanyainkat, ehhez először ismeretlenül a Facebook segítségével próbáltunk kapcsolatokat teremteni, például a Londonban és környékén élő magyar fiatalokkal, de ez a technika nem bizonyult sikeresnek. Erős volt a bizalmatlanság, többek jelezték, hogy kérdőívet szívesen töltenek ki, de beszélgetni nem szeretnének. Az interjúalanyok felkutatását végül az ismerősök segítségével indítottuk el, többnyire egyetemi közegből. Így a referenciák segítségével fokozatosan sikerült az interjúkat elkészíteni⁵. A hólabdatechnika és a baráti kapcsolatok segítségével országokat és több ezer kilométeres távolságokat hidaltunk át estéről estére, vagy épp estéről reggelre, hiszen egyik nap Berlinben, másik nap Provence-ban, majd Svájcban, Münchenben vagy Londonban élő fiatalokkal készítettünk interjút. Tapasztalataink szerint a válaszádsági hajlandóság és a nyitottság a német nyelvterületen élők körében volt a legnagyobb.

Az általunk megkérdezett, felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatalok szinte mindegyike beszélt mind az angol, mind a német nyelvet, így a multinacionális környezethez igazodva mindkét nyelven képesek voltak állásokra jelentkezni. A fiatalok szakmai végzettsége igen sokszínű. Többen közgazdász vagy pénzügyi végzettségűek, de van közöttük földmérést végző mérnök, gépészmérnök, biomérnök, kertészmérnök, vegyészmérnök, közlekedésmérnök, könyvvizsgáló, szociológus, pszichológus, geográfus, diplomás szociális munkás, szociálpolitikus, pénzügyi elemző, HR- és nemzetközi kapcsolatok szakértő. Akik állásban voltak a válaszádság időpontjában, azok közül öt fiatal kivételével mindegyikükre jellemző, hogy a szakmájában helyezkedett el, vagyis végzettségének megfelelő munkát végez. Csaknem mind alkalmazott értelmiségiként, néhányan közülük már középvezetői menedzser szinten dolgoznak. 4 válaszádsó munkát keresett vagy tanult az interjúkészítés idején. Többen szeretnének további tanulmányokat folytatni, de ezt mindnyájan külföldön tervezik, közülük senki sem költözne haza ezért. A megkérdezettek jelentős része megfelelő, sőt kifejezetten jó anyagi körülmények között nőtt fel, sőt, azok is jónak ítélték az itthoni életkörülményeiket, akik lényegesen alacsonyabb átlagjövedelmű családból származnak.

5 A hang rögzítését Skype-recorder program használatával oldottuk meg.

- A kutatás négy fő dimenzióra épült:
- elvárások – felnőtté válás folyamata – betöltött szerepek – kapcsolati háló
 - versenyelőny szerzés itthon és az európai munkaerőpiacon
 - bizalom – társadalmi bizalom – intézményi bizalom – interperszonális bizalom
 - integráció – alkalmazkodás – siker.

E tanulmányban a diplomás nők külföldi munkavállalásának, migrációjának okait, motivációit, és azok női specifikumait vizsgáljuk, valamint kiterünk beilleszkedési-integrációs jellemzőikre is.

3. A fiatal diplomás nők külföldi munkavállalási motivációi és integrációjuk jellemzői

Migrációs motivációk és az elégedettség szintje

Az interjúalanyainkat arra kértük, hogy értékeljék, hogyan éltek a külföldre költözésük előtt Magyarországon. Településtípusonként eltérő válaszokat kaptunk. A fővárosból, nagyvárosból származó női válaszádsók nagy többségben megfelelőnek ítélték a magyarországi életkörülményeiket, közülük többen átlag fölötti életszínvonalról számoltak be. Ez a szubjektíve jó helyzet sem riasztotta vissza a jellemzően egyedülállóként külföldre költöző női válaszádsókat attól, hogy ott viszont társbérletben lakjanak, akár azok is, akik itthon önálló fővárosi lakással vagy a szülői házban önálló apartmannal rendelkeztek. Ez az esetek legnagyobb részében nem befolyásolta a vágyott jobb élet reményét, hiszen a megkérdezett nők minden (esetleg negatívnak ítélt) változás ellenére is jobbnak ítélték saját cselekvési lehetőségeiket.

A kisvárosokból, illetve kisebb településekről származó diplomás nők almintájában előfordultak a fiatalkori körülményeikkel elégedett és elégedetlen válaszádsók is. A falvakból származó diplomás nők csoportjába tartozók viszont szinte mindnyájan elégedetlenek voltak az itthoni körülményeikkel. Ennek okaként említették az alacsony szülői jövedelmeket, így a szerény zsebpénzt, a lakókörnyezeti miliőt, a szerény lakhatási körülményeket (például több testvérrel egy szobában), illetve valamelyik szülő hiánya (válás, haláleset) következtében, többnyire az anyagi nélkülözések miatt kialakult családi feszültségeket, vagy a felsőoktatási tanulmányaik időszakában elszenvedett anyagi támogatás hiánya miatti nehézségeket.

A párkapcsolatban élő fiatalok a választott országban többnyire lakást vagy kisebb apartmant béreltek (előfordul, hogy a bérleményt a munkahely fizeti). Az egyedül élő nőknek ugyanakkor zömében társbérletben éri meg a lakhatás finanszírozása. Többnyire egy szobát bérelnek egy többszobás lakásban, legtöbbjük más országbeli diákokkal vagy szintén magyar anyanyelvű munkavállalókkal, esetenként albérlőként élnek helybeli családoknál. Általában erős a törekvés ezekben a fiatal nőkben arra, hogy önálló apartmanokba költözhessenek, különösen azokban a helyzetekben, amikor a társbérlet valójában ágybérletet jelent, vagyis közös szobát egy szintén migráns, más országbeli fiatallal. A válaszból az a látszólagos ellentmondás tükröződik, amely szerint azok a nők is elégedettek ítélték meg a jelenlegi helyzetüket, akik egykori, hazai életkörülményeikhez képest rosszabb feltételekkel élnek a mindennapjaikat (ittthon saját szobájuk volt a szülői házban, vagy saját lakásban, kiváló családi-anyagi körülmények között éltek).

A hosszú távú külföldi munkavállalás szándékára rendkívül erős hatása van a magas iskolai végzettségűeknek, elsősorban a PhD fokozatoknak. A megkérdezett doktori fokozattal rendelkező nők kivétel nélkül „örökre” tervezik a jövőjüket külföldön, ugyanúgy, ahogy az alapidomájukat külföldön szerző fiatal női válaszadók is.

Az egyedülálló nők esetében erősen befolyásolja a jövőtervezést a válaszadás időpontjában még bizonytalan vagy nem tervezhető magánéleti változások, ezért egy részük vagy nyitva hagyta még a kérdést, vagy határozottan a letelepedés mellett döntött. A párkapcsolatban élő női válaszadók bizonytalansága a gyermekvállalás vagy a gyermek iskoláztatása körül erősödik fel. Ez a két eset gondolkodtatja el a gyermekkel családban élő, vagy a közeljövőben gyermeket vállalni kívánó fiatal női munkavállalókat. Ennek egyik oka az, hogy a választott országban a hazai rendszertől eltérő, gyakran kevésbé előnyös gyermekvállalási támogatás a jellemző.

A diplomás női válaszadók két csoportja, az egyedülálló és a párkapcsolatban élők közül markánsan az egyedülálló nők ítélték meg úgy, hogy a megszerzhető havi jövedelmük alapján általában véve is elégedettek a helyzetükkel. A párkapcsolatban élők körében az életkörülmények és a párkapcsolati nehézségek erősebben játszottak szerepet az általános elégedettség megítélésében.

Az otthoniak rendszeres pénzbeli támogatására vonatkozó kérdést illetően egyértelműen kiderült, hogy

ez nem jellemző a mintában szereplő fiatalokra. Az egyedül élő női válaszadók körében jellemzőbb, hogy az itthon maradottak körülményei és a családi viszonyok alapján döntenek arról, hogy támogatják-e őket vagy sem. Rendszeresen és nagyobb arányban azok nyújtanak támogatást, akik rászorulókat hagytak otthon, elvált, munkanélküli anyát, kisebb testvért, hátrányos helyzetű településen élő szülőt.

Azok, akik nem tudnak vagy nem akarnak már az itthoni feltételek közé visszailleszkeszteni, vagyis hosszú távon külföldön tervezik az életüket, erősebb kritikával illették válaszaikban a magyar közállapotokat. Elsősorban a munkaerőpiaci, elhelyezkedési nehézségeket vagy kudarcukat, illetve az ezzel kapcsolatos, általuk normaszegésnek tartott (Hajdu 2012; Ságvári 2012; Kapitány – Kapitány 2016) helyzeteket említették, mint a toleranciaszintjüket meghaladó körülményeket. A magyar társadalomban érzékelt társadalmi bizalomvesztésből adódó dezintegráció (Hajdu 2012), valamint a Furlon által „legsebezhetőbbnek” tartott társadalmi csoport (Furlon 2002), vagyis a fiatal generáció normáiról és értékekről alkotott véleménye tükröződik a fiatal nők válaszaiban is.

A fentiek alapján a migráció motivációira vonatkozó válaszból öt kategóriát azonosítottunk be a diplomás pályakezdő nők körében: a jobb életkezdési esélyek reménye miatti migrációt, az önmegvalósítók, a kudarcok miatt menekülő, a külföldi tanulmányok miatt költözők, valamint a párjukat követők csoportját.

1. Jobb életkezdési esélyek

Ebbe a kategóriába soroltuk a pénzhiány, valamint a cégen belüli előmenetelért elvállalt, külföldi munkavégzés miatt megvalósult költözéseket.

„Azt láttam, ha én szeretnék kiköltözni abból a 30 négyzetméterből, akkor nem fogom tudni összerakni rá a pénzt. Ez volt az egyik. A másik meg az, hogy volt egy limit, van egy tanulási görbe, és onnantól kezdve nincs továbblépés otthon. Az a terület, amit én csináltam, kezdett nagyon unalmassá válni, mert csak ismétlődtek a dolgok, és már tudni lehetett, hogy Londonban vagy máshol sokkal érdekesebb ügyletek vannak, többet lehet tanulni, többet kell dolgozni. De ha az ember megállja a helyét, akkor jobb lehet”. (33 éves, banki hitelelemző, London)

Bár mind az öt kategória mögött megjelennek az életkezdési esélyek dilemmái, a „jobb életkezdés-

si esélyek” kategóriába sorolt fiatal diplomás nők migrációja a Sik-féle kapcsolatitőke-értelmezésben (Sik 2012) azért is kaphat különös hangsúlyt, mivel beszámolóik szerint szinte kivétel nélkül megalapozott kapcsolati, hálózati tőke nélkül, kizárólag a saját tanulmányaik, képességeik és diplomáik munkaerőpiaci értékében bízva indultak a külföldi álláskeresésnek.

„Vannak olyan dolgok, amiken már nem tudok változtatni, mint például a (diák)hitelem. [...] ahhoz, hogy én meg tudjak élni és anyukámnak is tudjak pénzt küldeni, ehhez ez tűnt így egy logikus variációnak, hogy külföldön kell, hogy legyek hozzá. Nem tudom, hogy otthon ez mennyire tudna működni” (27 éves, Spanyolországban szerzett MA végzettséget, Londonban pénzügyi elemző).

Gyakorlatilag úgy volt, hogy elkezdtem a PhD-mat és a kutatással nem nagyon haladtam, csak azt a munkát csináltam, ami a cégnek kellett ... úgy voltam vele, hogy hát ebből soha nem lesz cím, soha nem lesz semmi, és akkor megpályáztam egy svájci ösztöndíjat. Itt dolgoztam egy évet, számomra világos volt, hogy ha mód van rá, akkor szeretnék itt maradni, mivel a PhD-ösztöndíj, a doktori az gyakorlatilag munka, tehát az itteni intézménytől kaptam fizetést, amiből ők levonják a szociális biztosítás(t), ami után, hogyha az ember munkanélküli lesz, akkor kap munkanélküli segítyt, mivel ezt vonták az ösztöndíjból, ezért jelentkezhettem munkanélküli segítyre, elkezdtem munkát keresni, voltam interjúzni kb. tízszer, itt kezdtem el dolgozni áprilisban, gyakorlatilag egy fél év volt, míg kerestem. Svédországba szerettem volna menni, vagy nem is tudom. Igazából valahova Nyugat-Európába, ahol a kutatásnak van jövője, van rá pénz” (30 éves, Zürichben él, biomérnök).

„Nagymamám nyugdíjas volt. Az árvasági segély 3 gyerek után, plusz az Ő nyugdíja, max. 200 000 forint [volt a havi jövedelme a családnak]. Elég szerény színvonalon [éltek itthon]. Amikor már egyetemre jártam, én magamat eltartottam már nagyon régóta. Már 14 éves korom óta, amikor a kollégiumba mentem, akkor önálló életvitelt folytattam. Én azt [az árvasági segélyt] beosztottam, kifizettem a kollégiumot, tankönyveket, ruhát vettem, ebédet fizettem, ilyenek. [a testvérek] Ők felnőttek már, ők is külföldön élnek. Öcsém 4 évvel fiatalabb, Ő is itt él Angliában, a húgom 5 évvel, Ő pedig Lengyelországban. [a külföldi munka] Szerintem életszínvonal kérdése. Mind a hárman úgy gondoltuk, hogy sokkal jobb szeretünk

volna magunknak egy fenntartható életszínvonalat teremteni, és a húgom, főleg a területén nem talált olyan állást Magyarországon, azért ment ki az öcsém pedig szintén nehezen talált otthon állást, mert Ő nem is járt egyetemre, elkezdte a főiskolát, aztán abbahagyta. Ő kijött, minden munkát megcsinált, fölment a létrán kb., dolgozott autókereskedésben és ma már saját vállalkozása van. Egyetem után voltam állásban [Magyarországon]. Pont az volt a baj, hogy pont akkor jött a pénzügyi válság, de aki engem fölvetett, az külföldi volt. Nála kezdtem gyakornokként. Az [volt a gondolata], hogy én többre vagyok képes, és meg akarom mutatni, hogy el tudok érni bizonyos szintet, és ez lehet, hogy önző dolog, de úgy éreztem, hogy az ember mindenre képes. Persze az etikai keret között, ami sokszor hiányzik egy adott környezetben. De ma már úgy gondolom, hogy kinek mutassam meg? Mindig az ember önmagához képest megy előre, nem pedig másokhoz képest” (33 éves, közgazdász, Londonban pénzügyi elemző).

E fiatal diplomás nők meritokratikus szemlélete társul a lehetőségek kihasználásának esélyével. A migrációs motivációk alapján vizsgált döntéseikben megjelenik az emberitőke-elméletekből ismert, Rosen által elemzett befektetés-hozam következmény-párhuzam felismerése: a jövedelmek összessége a megelőző beruházások ellentételezései (Rosen 1998). Ezért is jelölhetjük a jobb életkezdesi esélyek kategóriát a racionális döntés motívumát erősen hordozó kategóriaként.

2. Önmegvalósítók (és kalandvágók)

„Sose volt nekem elég Magyarország, meg a lehetőségek sem voltak olyanok, hogy normális életszínvonalon lehessen élni, főleg a szociális szférában. Nyilván nem akartam örökre a szüleimmel élni, hogy Ők tartsanak el, az meg, hogy ugyanolyan életszínvonalon éljek, mint ahogy felnőttem, ahhoz nem elég a magyar fizetés. Anyukám a gyerekvédelemben dolgozott, belenőttem a szociális szakmába, tehát így éreztem, hogy ez az elhivatásom, tehát ebben van tehetségem, az emberek megbíznak bennem, kinyitnak felém, van empátiám, nem érdekelt, hogy nem leszek belőle milliomos, de ezt így éreztem, hogy ezt kell tennem” (28 éves, szociálpolitikus, Brightonban dolgozik a szakmájában).

Az önmegvalósítók kategóriájába tartozó fiatal diplomás nők migrációs motívációinak közös

eredője, hogy minden más kategóriába soroltnál komolyabban veszik azt a szakmát, amelyet egyetemi szinten elsajátítottak. Különösen jellemző ez a szociális- társadalomtudományi területen végzetekre. Válaszaik szerint a hazai gazdasági-társadalmi körülmények között nem látták elérhetőnek az egyéni ambíciók, a szakmaszeretet és az életkezdéssel járó célok és lehetőségek megvalósítását. Migrációjuk nem pusztán egy- vagy kétdimenziós, vagyis nem jelenthetjük ki, hogy kizárólag gazdasági okai (munkalehetőség, fizetés) vannak a kivándorlásuknak. Az egyéni érdekekbe belejátszottak szubjektív igényként jelentkező kulturális tényezők, valamint az egyes válaszokban felfedezhető közérzeti tényezők is.

3. Menekülők (kifejezetten a hazai munkaerőpiaci kudarcok miatt vállalt külföldi munkavállalás)

„Hát rengeteg helyen voltam, interjúkra is jártam nagyon sok helyre, de ahogy én látom, nem olyan egyszerű ez, mint amilyennek hangzik. Főleg hogy ha az ember internetről jelentkezik. Magyarországon mindenhol, hogy kinek az ismerőse vagy, tehát, volt, ahol kifejezetten ellenségesek voltak velem, mert mondjuk külföldön éltem és ez nem volt szimpatikus (26 éves, gépészmérnök, Burghausen).

A motivációk alapján felállított kategóriák közül a harmadik, a munkaerőpiaci kudarcok elől menekülők csoportja,⁶ ahol markánsan mutatkozik meg a külföldi munkavállalás ösztönzőjeként az a szubjektíven különböző, objektíven egyformán jelen levő kudarcélmény, amelyet a fiatal pályakezdő – gyakran első munkahelyet kereső – diplomások nemcsak negatív impresszióként őriznek meg és emlegetnek, hanem egyben összekötik a sikertelen életkezdéssel, illetve a szakmai előmenetel eredménytelenségével. A menekülők kategóriájának egyedülálló női almintája vállalta az alacsonyabb státuszú munkákat is külföldön, s egyedül, támogatói kapcsolatok nélkül is álláskeresésbe kezdtek. Piore gondolatmenete szerint a küldő országok alacsony bérei vagy a magas munkanélküliségi ráta nem feltétlen lenne erős toló hatása, a befogadó

országok munkaerő-keresleti húzó hatása nélkül (Piore 1979). Esetükben a menekülés, mint reflexió, az esélyek kiaknázása az egyetlen lehetséges utat jelentette.

„Rengeteg helyen voltam, tényleg multinacionális vállalatnál is, meg kisebb cégeknél is. De valahogy soha semmi nem jött össze, és a végén besokalltam tőle, mert végül is én nem akartam volna hosszú ideig Magyarországon maradni, amúgy sem, a szüleim erőltették. De, úgyhogy aztán tényleg nem hagytam ott semmiféle karriert, így nem tartott vissza semmi. Gyakorlatilag ilyen pincérnős munkákat már találtam egy-kettőt, ahol szerintem fogadnának, csak még várok választ egy helyről, ahonnan kellett volna már válaszolniuk, ez egy HR-es munka lenne, tehát ez inkább képzettségnek megfelelő, de addig nem akartam elkezdni pincérkedni, amíg meg nem tudom, hogy ez sikerül-e vagy sem. Szerintem 100%-ig támogatnak, anyukám legalábbis biztos, apukám is támogat és egy szót nem szólhatok, mert tényleg anyagilag most is finanszírozták, hogy kijöjjek, megpróbáljak újra kezdeni, inkább szerették volna, ha ott maradok, de aztán most szerintem rájöttek, hogy felnőtt nő vagyok, és előbb vagy utóbb úgyis eljövök, ha szeretnék. Mert hát látták, hogy mit szenvedtem Budapesten a munkakereséssel, teljesen tönkretett idegileg és egyébként, ez egy orvosilag igazolható tény, hogy a cukorbetegségre van genetikai hajlam a családomban, de senkinél nem jött ki ennyire fiatalon ez a probléma, és nálam is a stressz hozta ki. Tehát a munkakeresés miatti állandó stressz, és gyakorlatilag ettől alakult ki. Ők sem akarhatták azt, hogy még éveket várjak itt Budapesten arra, hogy valami csoda folytán valahova bekerülök, úgyhogy végül is igen, szóval ez így mindenképpen egészségesebb, hogy nem is élek velük, mert 25 évesen meg nem is szeretnék. Hogy ellássam magam egy minimum kijön a lakbér meg a heti enniival, akkor az teljesen jó” (25 éves, közgazdász, Párizs).

„Végzettségemnek megfelelően semmilyen interjú nem volt. Két nagy oka volt [hogy elment], az hogy ugye otthon voltam a családomnál falun, tehát a falu mint élettér, Debrecenhez képest, tehát egy városhoz képest, ahol éltem [az egyeteme alatt] és odamentem, ahova akartam, ott voltak a barátaim. Hát a barátaim nagy része ugye ott maradt vagy ahhoz a helyhez kötődött, és amikor hazamentem az ugye nem volt. Skype-on tartottam velük a kapcsolatot, meg üzeneteket váltottunk, és nekem ez így egy vissza-visszalépés volt, egy beszűkültebb élettér, mint amihez addig hozzászóltam. Amiből kijutni se igazán tudtam, amikor

⁶ Pontosításként jegyezzük meg, hogy a kategória elnevezését nem hoztuk összefüggésbe a migrációkutatásban használt menekülés (pl. politikai) értelmezéssel. Kifejezetten a munkaerőpiaci motiváció szerint jelöltük a kategóriát.

már nem volt pénzem, tehát már arra nem volt, hogy nem tudom, felutazzak Debrecenbe. Tehát az, hogy egyáltalán elhagyjam azt a helyet, ahol vagyok. És ez, ez, ez eléggé rosszul érintett” (27 éves, geográfus, Stuttgartban él).

4. Egyetemi tanulmányok

„Egy topegyetemen akartam végezni, ugye, hogy emeljem az esélyeimet a munkaerőpiacon és Hollandia volt az az ország, ahol a legolcsóbb képzést kapják az EU-s diákok. Nekem ez volt a kevésbé valószínű opció a fejemben, hogy hazajövök. Én meg akartam próbálni kint maradni. Ha otthon lettem volna, akkor nem ezt csinálnám. Tehát nem hiszem, hogy éheznek, mert mást csinálnék, csak én ezt szeretem csinálni” (26 éves, közgazdász, Rotterdamban doktorált).

Az eredetileg első helyen a tanulmányokért külföldet választó diplomás női válaszadók kevésbé egységes képet mutatnak mind a családjaik gazdasági hátterét, mind az interjú időpontjában elért munkaerőpiaci pozíciójukat illetően. Bár iskolai és munkahelykereséssel járó karrierépítésük valóban tudatos stratégiákon alapult, igazodva a transznacionális életforma (Tilly 2007; Pító 2015) elemeihez, az interjú időpontjában többen is aktív álláskeresői fázisban voltak. Eltökélten kerestek a diplomájuknak megfelelő állást, mert a lehetőségeket és a megszerzhető tapasztalatokat a későbbi, jövőbeni építkezésük alapjainak tekintették. Ugyanakkor az e kategóriába tartozó női válaszadók között a családok gazdasági erőforrásait illetően megtaláljuk a két végletnek tekinthető alaphelyzetet is. A már az alapképzést is Londonban vagy Európa más nagyvárosában, illetve a fizetős mesterképzést már például Németországban végzett, a tanulmányok alatt végig a szülők támogatását élvező női válaszadók karrierépítő tudatossága más forrásból táplálkozott, mint a vidékről a fővárosba érkezett, az egyetemi tanulmányok alatt végig dolgozni kényszerülő női válaszadóké. Ez utóbbi csoport a push-pull tényezők egyéni érdekeket mozgató motivációi alapján döntött, amely szerint az egyéni érdekek nem minden esetben gazdasági orientációt jelentenek, mert a célország politikai-társadalmi jellemzői szintén szerepet játszanak a migrációs döntésekben (Hárs 1992; de Haas 2011; Pító 2015), E csoport a magyarországi közállapotokkal indokolta a migrációs döntést.

„...akkor én úgy jöttem ki, hogy ha nem utálok ezt az országot a szívem mélyéről, akkor nem költözök haza” (31 éves, szociológus, Sheffieldben él, Nagy-Britanniában doktorált).

5. Társát követte külföldre

„Szerelmes lettem 9 évvel ezelőtt egy holland pasiba, akivel 4 évig távkapcsolatban voltunk, aztán a lehetőségek úgy hozták, hogy lépésről lépésre egyre közelebb tudtunk kerülni. Közgazdaságtant tanultam, HR-es lettem. A -nál fiatal tehetségként lehetőségem volt, hogy elmenjek Németországban dolgozni, közelebb volt Hollandiához, úgyhogy éltem vele. Arról nem is beszélve, hogy ez egy jó kihívás volt szakmailag is, akkor jött a következő lépés, itt a holland lányvállalatnál pont volt egy állás, ami tökéletesen a profilomba illett. Júniusban volt 5 éve, hogy itt élek és itt dolgozom. Közben összeházasodtunk, van két gyerekünk” (36 éves, Hágában él, Hollandiában szerzett HR MSc végzettséget).

„Végigmentem rendesen az interjúprocesszen, teljesen így. Szóval mindegyiket úgy kaptam, a NATO-tól elkezdve, ami az első szakmai gyakorlatom, végig az összes többin, hogy utána jártam” (27 éves, 5 éve él külföldön, Londonban pénzügyi elemző).

A „társát követte” kategóriában vegyesen jelent meg a (1) az itthoni ismeretségen alapuló azonos anyanyelvű partner követése, (2) az itthon megismert külföldi partner követése, illetve (3) a korábban külföldön megismert partner utáni kiköltözés. A mintában nem jellemző a gyermekvállalás, a gyermekek léte azok között is csak elvétve fordul elő, akik házasságban vagy hosszabb ideje stabil párkapcsolatban és közös háztartásban élnek. Közös jellemzőjük viszont a jobb életre, illetve a társadalmi tőkében megmutatkozó jobb életminőségre törekvés, az egymásra támaszkodó, egymás segítségének várható értékében mért (Flap – de Graaf 1998) előnyök, valamint az egymást támogató karrierépítés reményének motívuma. A kiutazást esetenként segítette a Magyarországon is multinacionális vállalatként jelenlevő munkahely karriermigrációs (Tilly 2007) lehetősége. A Magyarországról együtt külföldre távozó párok leginkább csak egymásra támaszkodhatnak/támaszkodhattak a kezdetektől. Külföldi partner esetén gyakran a közvetítő, harmadik nyelv nehezítő tényezőként játszik szerepet a mindennapokban. Az érzelmekkel megsegített

helyzet a majdani haszon reményében hozott áldozatokkal (Sik 2012) együtt is (családalapítás, gyermekek, anyagi biztonság) e kapcsolati tőke kockázatos beruházására hívja fel a figyelmet.

„Balázssal egymásra támaszkodtunk, ami jó is volt, meg nem is volt jó, meg hát a családra azért távolról is lehet támaszkodni, azért nagyon sok mentális segítséget is tudnak adni” (32 éves, Hollandiában él 10 éve, pénzügyi-számviteli MSc, magas presztízsű beosztás multinacionális cégnél).

6. A sikeres külföldi integrációt és beilleszkedést befolyásoló tényezők

A választott közegben (munkahely, lakóköznyezet, partner) a fiatalok alkalmazkodóképességét csoportonként máshogy teszi próbára a külföldi munkavállalással járó környezetváltozás. A milióelmélet⁷ (Hradil 2010) logikája szerint az életminőségre vonatkozó elképzelésekhez rendelt életcélok teszik lehetővé – az egyenlőtlenségek kiküszöbölésének relációjában –, hogy az emberek maguk határozzák meg a szükségleteiket. Feltételezésünk szerint a diplomás végzettségnek megfelelő állás megszerzése mint legfőbb motiváció, gyakorlatilag az integráció első lépését is jelenti az adott társadalmi közegbe, hiszen, mint ahogyan az interjúkból jól körülhatárolhatóan értelmezhető, a környezeti (lakhely, munkahelyi kapcsolatok) integrációra nem támasztanak külön igényeket és feltételeket. Ez az attribútum nagyfokú alkalmazkodási képességet feltételez részükről. A következőkben a beilleszkedés formáinak vizsgálatához a hradili milió elmélet (2010) szükségletek szerint alakuló életstílust hangsúlyozó tézisének megfelelően külön kategóriába soroltuk azokat, (1) akik már külföldön végezték az alap- vagy mester-szakokat (2) és azokat, akik hazai képzést és/vagy munkahelyi tapasztalatszerzést követően mentek el Európa különböző országaiba.

7 Ezen elmélet szerint a mindennapok életminőségét, életstílusát tekintve az egy életen keresztül szociális biztonságra törekvő egyén igénye nem vehető össze a foglalkozás presztízsén mért, a gazdasági előnyökre, elismerésre erősen vágó személy szükségleteivel. A modern társadalmak e szubjektív faktorának erősödésével egyre inkább felfedezhető az autonóm beállítódás térnyerése (Hradil 2010)

Kapcsolatépítés és integráció a külföldön egyetemi diplomát szerzett nők körében

Eriksen, a társadalmi és kulturális integráció komplexitása felől közelítve a kizárás (exclusion) és a befogadás (inclusion) viszonyát, teszi fel a kérdést: „a kisebbségek tagjai milyen mértékben képesek kielégíteni szükségleteiknek egy bizonyos vagy akár nagy részét is a saját közösségükön belül – anélkül tehát, hogy teljesen »integrálódniuk kellene« –, másrészt, a többség-kisebbség határvonal mennyire szilárd vagy mennyire hasonlít inkább egy félig átjárható membránhoz” (Eriksen 2008:11). Eriksen a tönniesi Gemeinschaft (közösség) és Gesellschaft (társadalom) két szintje felől vizsgálódva, egy Oslóban élő, transznacionális, migráns életformát folytató, szómáliai család kiterjedt kapcsolathálóját modellezve jut arra a megállapításra, hogy egy ember anélkül lehet teljes jogú tagja bármelyik szintnek, hogy a másikkal tartozna – a szó általános, valódi értelmében. Vagyis lehet úgy a szűkebb közösség tagja – kiterjedt saját kapcsolatokkal, hogy nem beszél a befogadó társadalom (Gesellschaft) nyelvét – és ennek reciprokaként, lehet adófizető, törvénytisztelő, szavazó, funkcionáló tagja a társadalomnak, amelyben él, anélkül, hogy abban bárkit is ismerne.

A fiatal diplomás nők integrációs élménye ahhoz a saját maguk által kialakított, leginkább nemzetközi közösséghez fűződik, amelyben tanultak és dolgoznak, és amely erikseni értelemben a Gemeinschaftot jelenti, vagyis körükben a Gesellschafthoz tartozás élménye veszít erősségéből.

A mintában szereplő, az Európai Unió országaiban alap- vagy mesterképzést végzett fiatalok, illetve a mester- és vagy PhD-képzésen részt vett és a választott országban állásban lévő fiatal nők jellemzően nemzetközi közegben tanultak, és többségükben nemzetközi csapatban dolgoznak. S bár szoros a kapcsolat az itthon maradt barátokkal, akikkel internetes fórumokon, általuk gyakorinak (havi, heti vagy akár három-négy naponkénti) mondott beszélgetésekkel tartják a kapcsolatot, mindegyikük kialakította a számára fontos helyi kötődéseket is. A külföldi egyetemi évek alatt, vagy már a munkahelyen megszerzett munkatársi viszonyok, erősebb-gyengébb kötődéssel (Granovetter 2010; Gödri 2010) baráti kapcsolatokká alakultak, amelyben ezek a fiatalok – saját interpretálásuk alapján – intenzív kapcsolatokat ápolva jól érzik magukat. Komplex értelemben tehát integrációjuk sikeresnek

nevezhető, amennyiben elfogadjuk azokat a nézeteket, amelyek szerint a több dimenzióban létező társadalmi rendszerek folyamatos interakciót feltételeznek a személyek közötti, valamint az intézményes integrálás processzusa között (Eriksen 2008; Kováts 2013).

„Az integrálódás nagyrészt nekem sosem volt problémám, meg szerintem az embereknek különféle igény szintje van, mert ez van, akinek fontosabb, van, akinek kevésbé, akik a Moody'snál voltak a kollégáim, azok a mai napig nagyon jó barátaim. Szóval nem érzem úgy, hogy nem sikerült integrálódni vagy barátokat találni” (27 éves, pénzügyi-számviteli végzettség, Londonban él).

Az integráció normatív értelmezése szerint azonban – amelyet a bevándorlók perszonális társadalmi integrációjához használnak a kutatók – a beilleszkedésnek ez az értelmezése egyben célként és eszközként is megjelenik, ahol az integráltság mértéke a társadalmat alkotó egyének és csoportok szubjektív és objektív jóléte szerint fogalmazódik meg (Kováts 2013). Mivel az alkalmazkodás az általuk választott életforma adottságaihoz nem kényszer, hanem a megvalósítandó célhoz vezető eszközt jelenti, a minta ezen almintájába tartozó fiatalok nem cezúráként⁸ tekintenek a migrációra és az ezzel járó esetleges integrációs feladatokra, így nem jelenik meg a szótárukban például a honvágy – az összes interjú szövegét elemezve mindössze egyetlen egyszer fordult elő a beszélgetések alatt, és az is más, annak ellenkező értelmezésében.

„A távkapcsolat miatt jártam haza, tehát... Sokat jártam haza, de nem honvágyból” (27 éves, nemzeti tanulmányok MA, Münchenben él).

Ugyanakkor a fiatal diplomások e csoportja a tanulmányok, a gyakornoki munkák és a végleges állások miatt viszonylag gyakran költözött/költözik is, így módjuk sem lenne a szó szociális, társadalmi és „laikus” (Kovács – Dupcsik 2012:8) értelmében használt integrációra.

„Az egyetem miatt eleve volt egy adott közeg, ami az elején mindenképpen megkönnyítette a dolgot, na-

gyon-nagyon sok barátom lett. Nem is akartam eleinte elköltözni onnan. Aztán most nagyon jó a város, viszonylag kicsi, de nem túl kicsi. Gyönyörű helyen van, hihetetlenül kedvesek az emberek. Azt gondolom, hogy ha most a következő évben lejár a szerződés, hogyha azután jelentkezem munkákra, akkor is megpróbálok mindenképpen úgy, hogy a környezetben, ne kelljen költözni. Nagyon megszerettem a helyet és van kedvenc kávézó. Az itteni barátok, míg Birminghamben az egyetemről voltak egyrészt, másrésztől megismerkedtem egy társasággal tulajdonképpen, akik ugyanabban a városrészben éltek, mint én, és akkor velük jártunk mindenhol. Itt kicsit nagyobb a kapcsolati háló, meg kicsit kiterjedtebb és változatosabb, de tulajdonképpen az egyik legfontosabb eleme egyrészt a munkahely” (31 éves, szociológus, Angliában doktorált, Sheffieldben él, egyetemi oktató).

Az erikseni (2008) gondolat szerint szükséges tisztázni, hogy egy adott társadalmi környezetben melyek a társadalmi kizárás (exclusion) és befogadás (inclusion) szempontjai. Ehhez viszont szükségszerűen meg kell érteni az adott (befogadó) társadalom kulturális aspektusait (közös referenciák, kölcsönös érthetőség/nyelv szimbolikája), valamint társadalmi dimenzióit (mint a társadalmi tevékenységek, intézmények, státuszok, szerepek) (Eriksen 2008). Ott, ahol a fiatalok a külföldi tanulmányok alatt ismerték meg a külföldi házastársat, s már az általuk alapított családban élnek, ott az integráció mélyebb, illetve kiterjedtebb, azonban épp ez az élethelyzet mutatja meg a fentebb komplexnek nevezett (Eriksen 2008; Kováts 2013) beilleszkedési lehetőség korlátait is.

„Az a típus vagyok, akit egyébként ismernek, a halas ismer, a zöldséges ismer, a kenyeres ismer, mindenki ismer, mindenki tud mindent, a halas tudta először, hogy terhes vagyok, mert Ő vette észre. Mindenki az utcán köszön egymásnak, alaphól ez egy ilyen környék is. 12 lakás van egy házban, összetartunk, grillezünk nyáron együtt, bármikor átmehetünk, ha akarunk, viszünk egy bort és elbeszélgetünk, tehát ez így abszolút megvan, ami nincs meg, az az 5 barátom, és ez nem is lesz meg, mert a hollandok nem barátkoznak, illetve a baráti kapcsolataikat az iskolában és az egyetemen alakítják ki, és utána nem. Tehát a munkahely az... lehetnek kellemes ismerősök, és még az is lehet, hogy esetleg magánba elmentek egy teára, kávéra nem tudom beszélgetni, de sosem lesz belőle barátság azon a szinten, ami egy igazi holland barátság, teljes összetartozás és tényleg életem és véretem, és ezt gyönyörű látni a férjem barátaival, ahol a 10 fiú, nem beszélnek

8 A Kovács – Melegh szerzőpáros „amerikás magyarok” (Kovács – Melegh 2000:95) körében végzett kutatásuk eredményeként jegyezték le, hogy a kényszer migráció cezúrákat jelent az élettörténetekben, megtöri annak folytonosságát, így traumaként élik meg az azt elszenvetőket.

minden nap, de amikor valami van, akkor azonnal összetartanak, és minden, segítik egymást, ahol csak lehet, azt a fajta kapcsolatot nem lehet itt kiépíteni, legalábbis nem helyiekkel. Igen, tehát vannak jó ismerősök, azokat általában én építettem fel, akikkel rendszeres, beszélgetünk, találkozunk, de az a kapcsolat nem ugyanaz, mint ami szintén nekem is a főiskolai barátnőim, akikkel mindent megbeszélék, bármit” (36 éves, Hágában él, Hollandiában szerzett MA végzettséget, HR-esként dolgozik).

A válaszok alapján azt mondhatjuk, hogy a kapcsolati hálók, a közösségi kapcsolatok, az egyéni-baráti kapcsolatok változékonysága meghatározza a beilleszkedés mélységét, kiterjedtségét a választott környezetben, ugyanakkor nem szünteti meg az igényt az egyéni granoverteri (2010) kötődések közül a legbensőségesebbnek tekintett, az otthon kialakult mély baráti kötődések ápolására.

Kapcsolatépítés és beilleszkedés külföldön magyar diplomával és munkatapasztalattal

A globalizáció térnyerésével a beilleszkedéssel foglalkozó elméletek a transznacionális és globális megközelítésekre alapoznak (Gödri 2005). A bevándorlókat kibocsátó, valamint a befogadó országokban élők kapcsolati hálójának vizsgálatára (network-megközelítés) alapozó transznacionális modellnek nevezett elmélet szerint a mindkét társadalomhoz kötődés – egyidőben mind gazdasági, mind kulturális – alakítja ki a transznacionális közösségeket, amely esetben az etnikai identitás megőrzése, valamint a befogadó ország részéről a társadalmi tőke mint forrás jelenléte is jellemző (Schmitter 2000; Gödri 2005). A beilleszkedés folyamatában ugyanakkor a bevándorlók adott társadalmi közegbe épülése több folyamaton megy keresztül, pontosabban különböző stádiumai szerint a szegregációtól az asszimilációig terjed (Gödri 2005). A beilleszkedés folyamata annak a függvénye, hogy a bevándorló csoportok, személyek milyen mértékben sajátítják el a befogadó ország nyelvét, mennyire igazodnak a szabályokhoz, normákhoz, kultúrához stb. (Gödri 2005).

Azoknak a fiatal diplomás nőknek a helyzetét, akik Magyarországon szereztek meg az alap-, illetve mesterdiplomájukat, két alcsoportra bontva, az egyedül élők és a társukkal párban élők szerint vizsgáltuk. Két alapvető különbséget állapítottunk meg

a korábban bemutatott külföldön diplomát szerzett fiatalokhoz képest.

(1) A Magyarországon szerzett diploma után munkavállalás céljából kivándorló, egyedül élők döntő része, függetlenül a munkahelytől és a nemzetközi környezettől, szívesebben barátkozik szintén magyar anyanyelvűekkel szabadidejében. Többnyire szívesebben lagnak is szintén magyar anyanyelvűekkel, vagy olyan társbérletben, ahol legalább még egy magyar fiatal található. S bár gyakran járnak el munka után a munkatársaikkal kikapcsolódni, a nagy többségnél a lakótársak alkotják az új, befogadó közösséget. Megismerik egymás tágabb munkahelyi, baráti kapcsolatait is, így a szabadidő eltöltésével, valamint a munkahelyi kapcsolatokkal a network-megközelítés szerinti részvétel a transznacionális közösségben (Schmitter 2000; Gödri 2005) valóban adott e fiatalok számára. Azonban az ifjúkorban megtalált barátok, lelki társak (Gögh 2013) hiánya az ő esetükben is erőteljesen megjelenik.

„Mi négyen kerestünk egy helyet, ahol lakhatnánk, tehát ez nekünk nagyon jó, mert mi úgy költöztünk ki, hogy mi ismerjük egymást. De el szoktunk járni »pubozni«, vagy szórakozni, vannak a baráti társaságban, akiknek van autójuk. Kifűjük magunkat, bepattanunk az autóba egy reggel, és akkor elmegyünk ilyen szép helyekre Angliában. Hát igen, mondjuk, sokszor hiányoznak a barátaim Magyarországról, mert nekem azért ők voltak az igazi barátaim, akikkel én végigjártam az egyetemem meg a középiskolát” (28 éves, szociálpolitikus, Hertfordshirben él).

Összességében azt mondhatjuk, hogy a megkerdezett fiatal nők a kitelepülés időpontjához képest viszonylag hamar megteremtették az új közegbe illeszkedés feltételeit (ismerkedés, saját baráti társaság, szabadidőpartnerek, lazább egyéni baráti kötelek).

(2) Eredményeink szerint a külföldön munkát vállaló, itthon diplomázottak körében a társukkal párban élők integrációjának erősségét az is jelentősen befolyásolta, hogy a befogadó ország társadalmának mely intézményeibe, illetve munkaerőpiacának milyen szegmenseibe voltak képesek beépülni (Gödri 2005), valamint, hogy milyen társadalmi kapcsolataik alakultak ki a befogadó országban (Gödri 2005). Eszerint alakulnak és rajzolódnak ki a beilleszkedés különböző mintázatai (Gödri 2005).

„Hát az integráció azt meg kell mondani, Svájcban rettenő nehéz, iszonyatosan zárkózott emberek, tehát itt vagyok most már több mint két éve, és azért egy kezemen meg tudom számolni, hogy hány svájccal beszélek, a másik felől azt szoktam mondani, hogy Zürich az nem Svájc, hanem ilyen internacionális sziget Svájcban gyakorlatilag az ember teljesen elvan anélkül, hogy svájccal találkozna, hát a barátaim természetesen mindenki külföldi” (28 éves, nemzetközi gazdálkodás szakon végzett, Zürichben dolgozik egy kozmetikai cégnél).

Anglia, Svájc, Hollandia tartozik azon országok közé a mintánkban, ahol a személyes tapasztalatok szerint nehezebb a helyiekkel a kapcsolódás.

„Hát annyira nincs szomszédi viszony, mert az angol emberek, szóval nem annyira barátságosak, a munkahelyemen is én vittem be a nyitottságot, meg a meleget, hogy így nincs szomszédi viszony, az emberek nem nagyon beszélnek úgy egymással, én beilleszkedtem, de ez kultúrafüggő” (28 éves, szociálpolitikus, Brightonban él).

Anglia, Svájc, Hollandia esetében a nemzetközi cégek munkaerőpiaci szívóhatása miatt, még inkább az országok befogadó hatása miatt, valamint ezen nem angol anyanyelvű országok iskolai oktatási kultúrája (minden diák elfogadható beszédkészség szinten tanulja meg az angol nyelvet) gyakorlatilag nem teszi feltétlenül szükségessé a helyi nyelv ismeretét hosszú távú tartózkodás esetén sem. Ezért azoknak a magyar fiataloknak, akik ezekben az országokban nemzetközi cégeknél helyezkedtek el, az integráció is egy sajátos helyi-nemzetközi közösséghez tartozás Gemeinschaft élményét jelenti.

„Szerintem simán le lehet itt élni Hollandiában úgy egy életet, hogy az ember nem beszél hollandul. És ez nagyon kevés országban van így szerintem. Például Spanyolországban, Olaszországban nem tudom elképzelni, hogy úgy lehet élni, hogy az ember nem beszéli a helyi nyelvet, Hollandia az egy ilyen ország. Merthogy nagyon jól tudnak angolul. Igen” (32 éves, pénzügyi-számviteli végzettség, Hágában él).

A hazai diplomákkal rendelkezők csoportján belül külön kategorizáltuk a gyermeket nevelő párban élők és a gyermektelen párban élők alcsoportjait. Akik ugyanis az itthon megszerzett diplomák után a külföldi munkavállalás mellett már gyermeket is vállaltak, egyrészt régebb óta külföldön élnek, mint

a teljes minta nagyobb része. Másrészt egészen más kapcsolatteremtési lehetőségekkel találkozhatnak a gyermekeik révén (óvoda, játszótér). Így a gyermekbarátságokra épülő gyenge kötésekből (Granovetter 2010) átalakuló erősebb kötéseké váló családi barátkozások újabb perspektívát nyitnak a beilleszkedés dimenzióiban. Ez nem azt jelenti, hogy a munkahelyi ismeretségből kialakult barátságok „kihez tudok fordulni, ha baj van” kapcsolatok ne lennének jelen az életükben, viszont a társaságok „családi programjai” – mint erős kötődéssel bíró kapcsolatok – meghatározóbbak.

„Olyat szoktunk, ugye nagy divat a villásreggelizés, szombaton vagy vasárnap, barátokkal összejövünk, kávézás, reggelizés, most például megyünk barátokkal hosszú hétvégézni” (28 éves, kertészmérnök, Londonban él, egy borászatban dolgozik).

Ha a fiatal női munkavállaló hosszabb ideje élt már a választott országban a beszélgetés időpontjában – vagyis a gyermekvállalás előtt már meglévő, erős kötésű (Granovetter 2010) baráti kapcsolatokkal rendelkezik –, a gyermek családba érkezése általában erősíti a szűkebb társadalmi, közösségi integrációhoz szükséges kapcsolati hálót (Gödri 2010).

„Én régen kijöttem, és akkor nem volt még se gyerek, se barátom, se senkim, és akkor rá voltam kényszerülve, hogy ismerkedjek, és akkor kialakultak kapcsolatok, akiknél azóta szintén van gyerek” (29 éves, nemzetközi tanulmányok szakon végzett, jelenleg gyermekgondozási szabadságon van, Nizzában él).

Hradil (2010) társadalmimiliő-felfogása olyan életstílust feltételez, amelyet az emberek a szükségleteik szerint, a cselekvéseik által hoznak létre. Így a mindennapok életstílusát tekintve az egyének az az általános igénye, amely egy életen át megtartható szociális biztonságot feltételez – amely nagy általánosságban jellemző emberi törekvésnek tekinthető –, nem állítható párhuzamba a foglalkozás presztízsén mért, a gazdasági előnyökre, elismerésre erősen vágyó személy szükségleteivel (Hradil 2010). A modern társadalmakban ugyanakkor ezen utóbbi, szubjektív tényező erősödésével az autonóm beállítódás térnyerése egyre inkább felfedezhető. A mindennapokban tehát az azonos életstílust élő egyének csoportja alkotja az adott miliőt a társadalom különbözőségeket mutató struktúrájában (Hradil 2010). A választott országban a közvetlen környezetbe beilleszkedés fókuszja máshová esik, ha a fiatal

nő Magyarországon végezte felsőfokú tanulmányait, illetve, ha eleve egy külföldi egyetemen szerezte azt. Jóllehet, a Magyarországon szerzett diplomák esetében is számos alkalommal szerezhettek ösztöndíjak révén tapasztalatot a fiatalok a más országbeli környezethez való alkalmazkodással kapcsolatban, mást jelent határozott időre kiutazni – többnyire tanulni vagy gyakornoki időt tölteni –, és megint mást külső-belső tényezők motiválta közérzeti alapon befolyásolt (Sik – Szeitl 2016) döntéssel az életciklus által ösztökélt, önállósodási törekvéssel vegyített életet kezdeni külföldön. Hiszen a nők körében e megfelelő (Hradil 2010) életkezdethez jobbra kialakulatlan kapcsolati hálók, migrációs buroknélküliség (Sik 2012) a jellemző. Ezzel együtt azt figyelhettük meg, hogy az európai munkaerőpiac által megszerezhető jobb életkörülmények, valamint a megtanult szakma szerinti munka lehetősége – különösen a diplomások esetében (Sik – Szeitl 2016; Kováts – Papp 2016) – úgy is magabiztosságot jelent a fiatalok számára, hogy migrációs tapasztalatok és kapcsolati háló nélkül (Gödri 2010) indultak útnak. Többségük a célországban a migrációt követő beilleszkedés szempontjából jelentőséggel bíró potenciális kapcsolati tőke (Gödri 2010) hiánya ellenére, valamint a barátok és a család nélküli állapot ellenére igyekszik adaptálódni az ismeretlen környezetbe. Az általuk megszerezhető munka/állás lehetősége, a jövőt ígérő karrier képe, s az azért járó bérek is háttérbe szorítják a barátok és a család hiányát, és elfogadhatóvá teszik az új környezethez való alkalmazkodás szükségességét.

„Itt azt érzem, hogy a munkámnak van valami fajta értelme, abban az értelemben, hogy használják azt, amit csinálók, tehát hogy látom, hogy ennek van valami relevanciája az intézmény számára, amit én dolgozom, míg ezt otthon én sosem éreztem. És nyilván mindegyikünk szeretne olyan munkát, amiben azt érzi, hogy van értelme annak, amit csinál. És azt érzem, hogy ez itt megvan, ott meg nem volt, de egyébként, ha tisztán az anyagi részét nézem, akkor lényegesen biztonságosabb helyzetben vagyok, és sokkal magasabb életszínvonalat tudok fenntartani. Mindig a narancslén szoktam lemérni, hogy míg Magyarországon nem tudtam megengedni a narancslét, azt itt meg tudom venni. Mindig azt szoktam mondani, hogy a szörp számomra egy szegénységi mutató. Annyira utáltam gyerekként a szörpöt, mert mindig azt jelentette számomra, hogy nem engedhetjük meg magunknak a Coca-Colát” (31 éves, szociológus, Angliában dokortált, Sheffieldben él, egyetemi oktató).

A mintában szereplő migráns fiatal nők nem szakadnak el, sőt erősen kötődnek az itthoni családi kapcsolataikhoz. Az otthon maradt családi háttér sokuk számára továbbra is alternatívát jelent, ha valamilyen okból meg kívánnák szüntetni a külföldi munkavállalást vagy tartózkodást. Számukra ez a háttérben jelenlévő erős kötelék biztonsági hálót jelent. A „két lábon állás” lehetősége azt jelenti a külföldön dolgozó fiatal diplomás nők számára, hogy ha szükségesnek látják, a család és a barátok szolidaritást biztosító (Utasi 2009), érzelmi biztonságot nyújtó (Bodonyi – Busi – Vizelyi 2006) közegébe visszatérhetnek.

Összegzés

Tanulmányunkban bemutattuk, hogy a fiatal diplomások közül a nők mindinkább erősödő, jobbra egyedül vállalt elvándorlása a jelenkori nemzetközi migráció egy sajátos formájává vált. Azokban az országokban, ahol a gazdasági miliő húzó hatása a szegényebb országokból a magasán iskolázottak bevándorlására hat ösztönző erővel (de Haas 2010), úgy erősíti a potenciális migrációt, hogy az elvándorló fiatalok markáns csoportja kísérletet sem tesz a hazai munkaerőpiaci lehetőségek megragadására. Egyből a jobb életminőséggel és gazdasági előnyökkel kecsegtető, választott országban keresi a megfelelő lehetőségeket (de Haas 2010), megvalósítva ezzel az agyelszívás (brain drain) jelenségét (Csanády 2008; Blaskó – Gödri 2014). A migrációs szándékot és megvalósulást mérő kutatások a 2010-es évek elején jelentősebb férfítöbbséget mutattak (Ruff 2013), majd a 2010-es évek közepére a fiatal magyar diplomás nők külföldi munkavállalási kedve vált a férfiakénál erősebbé. A The Network és Boston Consulting Group Magyarországon is végzett nemzetközi összehasonlító kutatása (2014) szerint Magyarországról a nők 57 százaléka, a férfiak 43 százaléka keresne más országban állást, vagyis a nők külföldi munkavállalási szándékát tekintve magasabb az arány. A külföldre távozottak populációját tekintve ugyanakkor már egy másik, 2014-es összehasonlító tanulmány is (Blaskó – Ligeti – Sik 2014) igen változónak írja le a nemek arányát, pontosabban a migránsok társadalmi összetételét tekintve a férfítöbbséget mértékét jelöli eltérőnek, amelyet egyrészt az adatfelvételek eltérő attribútumaival magyaráz, másrészt Magyarországgal összefüggésben hangsúlyozza, hogy az utóbbi évek kivándorlásainak felgyorsulása nyomán a migráció

első időszakára jellemző férfitöbblet a kivándorlási folyamat terebélyesedésének arányában veszít az erejéből (Blaskó – Ligeti – Sik 2014), különös tekintettel a hosszabb távú migrációra, illetve a teljes kivándorolt háztartásokat is magába foglaló csoportokra. Vagyis a migráció gyorsulásával a kivándoroltak között az egyértelműen férfi dominancia gyengülési folyamat érzékelhető, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a pozitív szelekció (Horváth 2015; Czibere – Rácz 2016) folytán nagy arányban települtek külföldre képzett, felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatalok Magyarországról. Minden összehasonlító adat egyértelműen jelzi (SEEMIG, SEEMIG Omnibusz, Népszámlálás, NKI Omnibusz, Tárki Monitor), hogy a Magyarországról kivándoroltak körében az iskolai végzettséget tekintve a diplomások aránya magasabb, mint a középfokú vagy képzetlen migránsoké (Blaskó – Ligeti – Sik 2014). Kialakulóban van a fogadó országok munkaerőpiaci kereslete tekintetében a *brain drain jelenség* (Csanády et al 2008; Rohr 2012) *feminizációjának a hazai viszonyokra értelmezett változata*. Az egyének jövőterveit befolyásolják a párkapcsolati esélyek (Utasi 2004), a családról alkotott képhez kötődő egyéni élmények, az adott ország családpolitikai jogszabályrendszere, amely a magyar gyakorlattól eltérő szisztémája miatt, a szubjektív jólét megélése során (Lengyel – Janky 2003) anyagi és érzelmi kihívások elé állítja a családalapítás előtt álló, külföldön munkát vállalt, fiatal, magyar diplomás nőket.

A migrációs motivációkat kutatva, fő kérdésnek tekintettük azt a feltételezést, amely szerint az alap-, illetve mesterdiplomával rendelkező fiatal nők külföldi (európai) munkavállalásának közvetlen okai nem kereshetők egyértelműen a magyar munkaerőpiac bizonyos szakmák szerinti telítettségében, s a jobb anyagi lehetőség, mint egyébként erősnek nevezhető motiváló tényező sem játszott kifejezett szerepet a fiatalok elvándorlásában. Sokkal inkább az életciklus szerint általuk elvárható önállósodási törekvések mind materiálisan, mind mentálisan tetten érhető akadályai játszottak szerepet a migrációs döntésekben. A fiatalok számára, a jelenlegi gazdasági-társadalmi viszonyok által kínált munkajövdelem-stabilitás-biztonság adta keretek között nem látszanak kirajzolódni a hradili milióértelmezésben vett, szubjektíven megfelelő (Hradil 2010) életkezdés-reláció lehetőségei. Ez a motívum kiváltóképp felerősödik a vidéki kistelepülésekről származó, alsóbb társadalmi réteghez tartozó fiatal nők kö-

rében. Az egyetemi diploma így valójában nemcsak felfelé mobilitást jelent számukra – a szülők iskolai végzettségéhez képest –, de „útlevekként” is szolgál az egyéni ambíciók eléréséhez. A korosztály életfeladatai szempontjából elakadások jelentkeznek az életciklusukban, beleértve a megfelelő, motiváló első munkahely megszerzését, az előrelépési lehetőségeket, a külső-belső stabilitás megélését a későbbi otthonteremtésre, családalapításra. Közrejátszik ebben a magyar társadalmat jellemző alacsony bizalmi index (Hajdu 2012; Albert – Dávid 2012; Ságvári 2012; Schranz 2015) közérzetet tükröző „tünete” is, amely miatt értékpreferencia devalválódásként élük meg a családból hozott elsődleges értékek (viselkedési szabályok, morál, tisztelet, a munkáért járó megbecsülés) hiányát is.

Felhasznált irodalom

- Bodonyi Edit – Busi Etelka – Vizelyi Ágnes 2006
A család funkciói. In *Család, gyerek, társadalom – A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése*. Bölcsész Konzorcium, HEFOP Iroda 2006.
Sorozatszerkesztő: M. Nádasi Mária, 68. Online: <http://mek.niif.hu/05400/05461/05461.pdf> (2018. február 24.)
- Blaskó Zsuzsa – Gödri Irén 2014 Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célország – választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 2014/4, 57. évf. 271-307.
<http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/2636/2488> (Letöltés: 2018. február 20.)
- Blaskó Zsuzsa – Ligeti Anna Sára – Sik Endre 2014 Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? In Kolosi Tamás – Tóth István György szerk. *Társadalmi riport 2014*. Budapest, Tárki. 351-372. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b337.pdf> (2016. május 15.)
- Castles, Stephen – de Haas, Hein – Miller, Mark. J. 2014 *The Age of Migration*. International population Movements in the Modern World, Fifth Edition, chapter one, 1-82.
<http://migrationmatters.me/wp-content/uploads/2016/11/AgeOfMigrationChapter1and.pdf> (2017. október 27.)

- Czibere Ibolya 2012 *Nők mélyszegénységben – Személyes életvilágok és cselekvési perspektívák a mélyszegénységben élő nők mindennapjaiban*. L'Harmattan, Budapest, 244.
- Czibere Ibolya – Rácz Andrea 2016 A külföldre irányuló migráció és a migrációs hajlandóság jellemzői a magyar fiatalok körében. *Kultúra és Közösség* IV. folyam VII. évfolyam 2016/ I:63-74. <http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2016/1/06.pdf> (2018. október 28.)
- Csanády Márton – Kmetty Zoltán – Kucséra Tamás – Tarján Gergely – Személyi László 2008 A magyar képzett migráció a rendszerváltás óta. *Magyar Tudomány*, 2008/05:603. <http://www.matud.iif.hu/08maj/11.html> (2017. október 28.)
- Cseresnyés Ferenc 2005 *Migráció az ezredfordulón*. Pécs, Dialóg Campus, 234.
- De Haas, Hein 2010 Migráció és fejlődés elméleti megközelítésben (angol cím: Migration and development: a theoretical perspective). *International Migration Review*, Vol. 44:53-84. http://www.itvagyunk.eu/application/essay/121_1.pdf (2016. május 14.)
- De Haas, Hein 2011 *The Determinants of International Migration, Conceptualizing policy, origin and destination effects*. Oxford, 32.
- Emberi kapcsolataink*, 2. rész: Barátság – 2013. október 3. Szerző: Dr. Gögh Edit pszichiáter. <http://pszichologuskereso.hu/blog/emberi-kapcsolataink-2-resz-baratsag> (2017. február 24.)
- Eriksen, Thomas Hylland 2008 A társadalmi és a kulturális integráció komplexitása* – Néhány elemzési dimenzió. *Minerva* 19 (4):1-21. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00072/pdf/003-023.pdf> (2018. szeptember 15.)
- Flap, Henk D. – de Graaf, Nan Dirk 1998 Társadalmi tőke és megszerzett társadalmi státusz. In Lengyel György – Szántó Zoltán szerk. *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula Kiadó, 129–154.
- Furlong, Andy 2004 Sebezhetőség és ifjúsági munkaerőpiac. In Gábor Kálmán – Jancsák Csaba szerk. *Ifjúsági korszakváltás – Ifjúság az új évezredben*. Belvedere, Szeged, 207-223. http://www.ifjugasgsegito.hu/belvedere/ifjugasgi_korszakv.pdf (2018. február 3.)
- Gábrriel Dóra 2016 A migráns házi idősgondozás gyakorlata – Ausztria mint befogadó ország példáján keresztül. *Demográfia* 2016. 59. évf. 2–3. szám, 231-254. doi: 10.21543/dem.59.2–3.4
file:///C:/Users/Schranz%20Edit/Documents/Egyetem%20DE/A%20DISSZERTÁCIÓ/nócis%20tanulmányok/Gábrriel_idősgondozás_nők.pdf (2017. február 20.)
- Gödri Irén 2005 Nők és férfiak a migrációs folyamat különböző szakaszaiban. In Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György szerk. *Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről*. Tárki, Budapest, 149-164.
- Gödri Irén 2010 *Migráció a kapcsolatok hálójában*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
- Granovetter, Mark 2010 A gyenge kötések ereje – A hálózatelmélet felülvizsgálata. In Angelusz Róbert – Éber Márk Áron – Gecser Ottó 2011 *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. TÁMOP 2010–2011, 315-328. on-line: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_19_Tarsadalmi_retegzodes_olvasokonyv_szerk_Gecser_Otto/ch06s03.html (2018. február 19.)
- Hajdu Gábor 2012 Bizalom, normakövetés és társadalmi részvétel Magyarországon a rendszerváltás után. In Kovács Imre – Dupcsik Csaba – P. Tóth Tamás – Takács Judit szerk. *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Tanulmányok. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Budapest, Argumentum Kiadó, 45-63.
- Hárs Ágnes 1992 A nemzetközi migráció néhány problémájáról. Szakirodalmi áttekintés. *Szociológiai Szemle*, (2), 123–137. <http://www.szociologia.hu/dynamic/9202hars.htm> (2017. november 3.)
- Hárs Ágnes 2016 Elvándorlás és bevándorlás Magyarországon a rendszerváltás után – nemzetközi összehasonlításban. In Blaskó Zsuzsa – Fazekas Károly szerk. *Munkaerőpiaci tükrök 2016*. Budapest, MTA KRTK, 39-53.
- Horváth Ágnes 2015 Visszatérő kivándorlók. In Blaskó Zsuzsa – Fazekas Károly szerk. *Munkaerőpiaci Tükrök 2015*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, 2016.

- Hradil, Stefan 2010 Társadalmi helyzetek és miliók: egy fejlett társadalom struktúrájának elemzése. In Angelusz Róbert – Éber Márk Áron – Gecser Ottó *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. TÁMOP 2010–2011. Budapest, ELTE, 396-428. file:///C:/Users/edit/Downloads/0010_2A_19_Társadalmi_retegzodes_olvasokonyv_szerk_Gecser_Otto.pdf (2017. január 7.)
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2016 *Alternatív életstratégiák értékvonatkozásai és azok integratív szerepe*. DOI: 10.18030/socio.hu.2016.1.1. http://socio.hu/uploads/files/2016_1/kapitany.pdf (2017. december 8.)
- Kovács Imre – Dupcsik Csaba 2012 Bevezető megjegyzések. In Kovács Imre – Dupcsik Csaba – P. Tóth Tamás – Takács Judit szerk. *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Tanulmányok. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Argumentum Kiadó, 7-17.
- Kovács Éva – Melegh Attila 2000 „Lehetett volna rosszabb is, mehettünk volna Amerikába is” – vándorlástörténetek Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögében. In Sik Endre – Tóth Judit szerk. *Diskurzusok a vándorlásról*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migrációs Kutatócsoport Évkönyve, 3-152.
- Kováts András 2013 A bevándorlók társadalmi integrációja – koncepciók és indikátorok. In Kováts András szerk. *Bevándorlás és integráció – Magyarországi adatok, európai indikátorok*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/Bevandorlas_e%CC%81s_integracio_minden.pdf (2018. február 19.)
- Kováts András – Papp Z. Attila 2016 A siker mintázatai Nagy-Britanniában élő magyarok között – Ifjúságkutatás a Kárpát-medencében és a diaszpórában. In *Kárpát-Haza Évkönyv* NSKI ANNALES 2015. Budapest, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 232-254.
- KSH 2014 A SEEMIG – *Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt* „Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról” című sajtótájékoztatójának sajtóanyaga 2014:1-24. http://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/sajtoszoba/seemig_sajto_reszletes.pdf (2017. október 27.)
- KSH Magyarország 2015. Budapest, KSH, 2016. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2015.pdf> (2016. december 14.)
- KSH Munkaerőpiaci Tükör 2015. május. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel21602.pdf> (2018. augusztus 17.)
- Oishi, Nana 2002 *Gender and Migration: An Integrative Approach*. San Diego: The Center for Comparative Immigration Studies – CCIS University of California, Working Paper 49. 1-18. March. <https://escholarship.org/uc/item/0s04g29f> (2018. március 2.)
- Piore, Michael J. 1979 *Birds, of Passage: Migrant Labour in Industrial Societies*. New York, Cambridge University Press.
- Pitó Klára 2015 *Erdélyi magyar egészségügyi dolgozók Magyarországra vándorlása*. Doktori értekezés; Corvinus Egyetem, Budapest.
- Rohr Adél 2012 Kivándorlási, külföldi munkavállalási tervek a PTE hallgatóinak körében. In *Acta Sociologica* – Pécsi Szociológiai Szemle, 5 (1):181-190. on-line: http://szociologia.btk.pte.hu/sites/default/files/Acta_Sociologia/24_-_rohr.pdf (2017. október 28.)
- Rosen, Sherwin 1998 Emberi tőke. In Lengyel György – Szántó Zoltán *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula Kiadó, 71-100. on-line: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a949.pdf> (2016. május 15.)
- Ruff Tamás 2013 Ifjúsági mobilitás: hajlandóság, lehetőségek és tervek. In *Magyar ifjúság 2012* – Tanulmánykötet. Kutatópont, http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifusag_2012_tanulmanykotet.pdf
- Ságvári Bence 2012 Az átmenetek kora? – A magyar fiatalok társadalomképéről. In Kovács Imre – Dupcsik Csaba – P. Tóth Tamás – Takács Judit szerk. *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Tanulmányok. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Argumentum Kiadó, 63-83.
- Schmitter Heisler, Barbara 2000 The sociology of immigration: from assimilation to segmented integration, from the American experience to the global arena. In C. B. Brettell – J. F. Hollifield ed. *Migration Theory: Talking Across Disciplines*. New York and London, Routledge 77-97.

- Sik Endre 2012 *A kapcsolati tőke szociológiája*. Eötös Kiadó. On-line: http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/kapcsolati_toke_szociologiaja.pdf (2016. május 5.)
- Sik Endre – Szeidl Blanka 2016 Migráció a mai Magyarországról. *Educatio*, 4:456-557. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00098/pdf/EPA01551_educatio_2016_4_546-557.pdf (2017. október 14.)
- The Network és a Boston Consulting Group felmérés (2014)*. Decoding Global Talent; 200,000 Survey Responses on Global Mobility and Employment Preferences. <https://www.bcg.com/publications/2014/people-organization-human-resources-decoding-global-talent.aspx> (2018. április 10.)
- Tilly, Charles 2007 Áthelyeződött hálózatok. In Sik Endre szerk. *A nemzetközi migráció elméletei – A migráció szociológiája*. Budapest, ELTE TáTK, 41-56.
- Utasi Ágnes 2009 A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. In Takács Károly szerk. *Kapcsolatháló elemzés – Társadalmi kapcsolathálózatok elemzése*. Budapesti Corvinus Egyetem, on-line: http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_08_Kapcsolathalo_elemzes_szerk_Takacs_Karoly/ch03s03.html (2018. február 19.)
- Weber, Max 1996 *Gazdaság és társadalom*. A megértő szociológia alapvonalai – A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1992:373.
- Weber, Max 1996 Hatalommegosztás a közösségen belül, osztályok, rendek pártok. In *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. On-line: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_19_Tarsadalmi_retegzodes_olvasokonyv_szerk_Gecser_Otto/ch01s04.html (2016. május 5.).